

Riigiaja mänguruum

AHTO LOBJAKAS
kolumnist

*I, that am curtail'd of this fair proportion,
Cheated of feature by dissembling nature,
Deformed, unfinish'd, sent before my time
Into this breathing world, scarce half made up
(Shakespeare, Richard III)*

*Jah, mina, kellel kärpis kaunid mõõdud
ja röövis liikmeilu moondav loodus,
mind nihestatult, enneaegselt tuues
maailma, kui sain vaevalt poolikuks
[tõlkinud Georg Meri]*

Eesti riigi *fundamentum inconcusum* ehk kaljukindel aluspõhi koosneb kolmest allosast: rahvusest, saksalik-antikvaarset kultuurikontseptsioonist ja tehnokraatlikust turuideoogiast. Need on elemendid, millest avalikku võimu teostavad isikud alates presidendist ja lõpetades riigikogulastega kujundavad isetegevuslikult, katse-eksituse meetodil Eestile oma teed. Tänapäevase riigimõtte traagika on selle kasvav lahutus Euroopast, sealse väärtuspõhise ja individualistliku ühiskonnakorralduse elavast praktikast.

RIIGI SULETUD SILMAPIIR. Eesti riigil on läbi aegade olnud raskusi perspektiivi avamise ja lahtihoidmisega. Selle loo eelugu algab 19. sajandil. Sellest räägitakse ärkamisajastuna. Lühikesse ajavahemikku suruti kokku tõlgendusena leitud minevik ja võimalikuks saav tulevik. Avanes mõõde algul ühiskondlikule, hiljem riiklikule eneseteostusele, nagu igale Euroopa rahvale. Sellesse potentsiaali pole aga tänaseni jõutud ehitada midagi püsivalt kestvate. See, mida jõuti esimese vabariigi ajal, kaotas elujõu juba 1934. aastal ning on sestpeale taandunud elavast mälest – traditsioonist dunaamilises mõttes – kuiva säilitamise ja (taas)pühitsemise objektiks asjana iseendas. Piisab, kui vaadata debatti Konstantin Pätsile ausamba püstitamiseks Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks. Riigi vormi sakraliseeritakse, mõistmata selle teisejärgulisust sisuga võrreldes.

Säilitatu ja sakraliseeritav said üheks pinnaks, millele 1990. aasta paiku hakati Eestit riigina taastama. Teist pinda võib kokkuvõtlikult nimetada Euroopaks.

Heideggeril on mõiste „Zeit-spiel-raum” – „aeg-mängu-ruum”. See on avatus, mis vallandub olemise loomishetkes, kui asjad saavad iseendaks. Lihtsustatud, üle kantud ja metafoorses tähenduses on tegemist mingi ruum-aja mõttelise alguspunktiga. Aeg tekib otsusena ning avab ruumi liikumisele ja vabadusele, mängule (*spiel*) ehk spontaansusele. Sellesse dunaamilisse ruum-aega rullub ühiskonna puhul lahti see, millest me räägime tähenduse ja tõena. Ruum-aja avatus ei jää lageduseks. Eesti riigi (taas)avanemise moment sai 20.

sajandi lõpul tekkida talle esmalt 19. sajandil avanenud ruum-ajas. See moment on n-ö aega kinni jäänud. Ta pole lahti rullunud jätkuvaks arenguks, mis pidevalt ja jätkuvalt tõlgendaks ümber nii algust kui ka tulevikuhorisondil avanevaid võimalusi. Algus on tardunud, hoides endal nagu kleeplindil nii olevat kui tulevat, sundides mõlemat kordamisele ja pidevale tagasivaatamisele. Eesti, kord looduna, asetus püsivalt olnusse. Olnu omakorda täitis Eesti. Läbikäimine minevikuga, avatuse horisoni lahtihoidmine läinu suunal on aegamisi saanud määravaks, määratledes oma pinnalt üha kitsamalt ja suletumalt selle, mis on võimalik tulevane. Tõe ja tähenduse mängulise avatud ja avaneva liikumise asemel, mis muuhulgas tõlgendub riigi ja ühiskonna kohanemisvõimeks muutuvvas keskkonnas, on Eestis pühendatud tõe ja tähenduse arheoloogiale. Kui Heidegger räägib olemise unustamisest, siis – *mutatis mutandis* – on Eestis tegemist meeldetule(ta)mise fikatsiooniga. Enne kui midagi muud võimalikuks (või tulevaks) saab, tuleb nii paika panna Eesti, paika saada ja paigas hoida minevik. See on aga lõputa tegevus. Kaotatud – ja pidevalt taaskaotatava – Eesti üleskaevandamine 19. sajandist ja 20. sajandi esimesest poolest võtab kogu aja ning kõik muu ilmneb selle kõrval järjest vähem pinnana, millele Eesti peaks ja peab toetuma, kui ta tahab tulevikus kesta.

Ahenemise horisont on aja jooksul jättnud hästijälgitavad setted Eesti põhiseadusse. Meie 1992. aasta konstitutsioon viitab oma alusena 1938. aasta viimasele enne Vene okupatsiooni kehtinud põhiseadusele, aga teeb seda kitsalt rahvusarheoloogiliselt. Asjaolu, et viimane vabariiklik ja demokraatlik põhiseadus pärineb aastast 1932, probleemina ei tõstatunud. Paralleelselt elab uues põhiseaduses oma kiirakääralist elu riigi aegruumi kitsapiiriline – ja ajas üha hägus – määratlemine. 1918. kuulutati Eesti iseseisvaks „Manifestiga kõigile Eestimaa rahvastele”. Tänapäevase põhiseaduse preambuli ütleb, et 1938. aasta põhiseaduse alusel võeti 1992. aastal rahvahääletusel vastu

uus põhiseadus, millega Eesti rahva 1918. aasta enesemääramise tulemusena loodud riik peab tagama eesti rahvuse säilimise läbi aegade. Nagu kägu on Eesti rahva pessa istutatud eesti rahvus. Mõlemad mõisted on meil tavakeeles siiani rahuldavalt defineerimata ning nende tõlked inglise või saksa keelde on üks igavene agoonia – nagu ka euroopa vastava ühiskondlik-kultuurilise põhisõnavara tõlked eesti keelde. Oma mõistuse najal võiksime eeldada, et Eesti rahvas hõlmab kõiki riigi subjekte, riigi kõrgeim ülesanne on aga alati privilegeerida eesti rahvuse säilimist. Esimene on määratletav euroopalikult, teine, riigi privilegeeritud subjektina, ei ole. Universaalselt määratletav rahvas – riigikodanikud – ei saa ka demokraatliku soovi korral rahvuse – umbmääraselt vere ja keele kaudu defineeritud eestlaste – säili(ta)mise imperatiivist loobuda. Kodanikustaatus on tahteliselt valitav, eestlase oma mitte. Nii seatakse suletud horisont parasiteerima avatud horisonidile, kitsendades viimase silmapiiri ja tehes talt esimese teenri. Siia ongi kapseldatud kahemõttelisus, mis halvab Eesti riigi arengu Euroopa osana. See on katkine koodirida Eesti riigiprogrammi südames.

Eesti riigi *fundamentum inconcussum* ehk kaljukindel aluspõhi ei koosne siiski ainult rahvusest. 19. sajandi kokku surutud alghorisonidilt, mille kuma meid siiani valgustab, jõuab meie ajani määravalt veel kaks loomult luterlikku (*ur*-protestantlikku) printsiipi: nimetagem esimest laiemas mõttes kirjaoskuseks (ehk kalduvust hinnata „kultuuri” formaalseid aspekte) ja teist (taas väga ahtalt defineeritud) tururatsionaalsuseks. Siia lisandub ehk kolmandana samast varaprotestantismi kihistusest Eesti elanikkonna sotsiaalne konservatiivsus, mis teeb meist sel tasandil paradoksaalselt ühiskonna, mis on oma hoiakutes lähemal katoliiklikule Poolale kui reformistlikule Põhjalale (koos selle veel üsna hiljutiste riigikirikutega).

Muidugi on kusagil olemas see päris oma pindki, nimetagem seda masinglikuks

eestluseks. Aga see pind ei sobi riigi ehitamiseks. Esiteks on ta anti-universaalne – ehk temas pole kohta üleüldisusele ja kõik väärtushinnangud temas on juurelt kohalikud. Nad ei ole tingimata piiratud ehk teisisõnu ei privilegeeri automaatselt suletust, aga nad ei suuda ka katta maailma kui tervikut. Sellise kõikehõlmava terviku mõte ise on talle võõras. Teiseks ei mahu temasse (indo)euroopalikud hierarhiad, eriti inimeste seas. See puudujääk

***Eesti on olemuslikult
seni end määratlenud
seisva ühiskonnana,
mis on paremal juhul
nõus laenama tehnikaid,
kuid mitte perspektiivi.***

tähendab probleeme euroopalike väärtus- ja järjestuste ülevõtmisel ja omandamisel. Kunagi määravast elemendist ühiskonnaelus on see pind taandunud määratlevaks ja tänaseks pea unustatuks, säilides ehk kogukondlikes instinktidest. Teatud mõttes on see algupärane „oma” 19. sajandi traagiliste valikute ohver. Traagika seisneb asjaolus, et ärkamisajal tuli kohe valida kahe võõra alge, saksa ja vene vahel ning seda oludes, kus saksa (ehk teutooni) kiht eesti omateadvuses oli juba niigi paks. Nüüd ilmutab see päris oma element end ehk vaid armastatud kultuuritegelaste meditatsioonides. Ta ei osale märkimist väärivalt või märgatavalt riigiloomes, sest selles osalejad on temaga elava, mõtestava kontakti kaotanud. Ta on pinnas, aga mitte enam pind.

Eesti on tardunud aega, mis ei suuda end sobitada Euroopa ruum-ajaga ja sealse „mängulise” dünaamikaga. Kõik meie edukamad löimised on olnud tehnokraatlikud, s.t sfäärides, millest dünaamiline, liikuv ja arenev aspekt

on kergesti eemaldatav; aladel, mille kvintessents (ehk pära) on Eestisse toodav n-ö destillaadina. Samas ei suuda Eesti riik avada konserveeriva, arheoloogilise mälu pinnalt endale uut eluvõimelist omaruumi – mille lisaks tänane Euroopa automaatselt ära tõukaks, kuna selles puuduks praktiliselt vältimatult universalismiteadvustus. Seda, millesse ollakse tardunud, iseloomustab omakorda neurootiline hirm ruumi pärast instrumentaalses mõotmes. Ruum on omaette väärtus, paradoksaalselt mitte niivõrd ekspansioonis, kui võrd pigem omaruumi printsiibina, milles olulisim on piiride võimalikult hermeetiline kontroll (s.t territooriumist võib hermeetilisuse nimel loobuda). Ruumi, mälu kandva pinna kõrval on teised mõotmed ja printsiibid teisejärgulised, sh aeg kui vaba avatus tuleva perspektiivile ja mäng/spontaansus kui ümbrusega kohanev dünaamika. Eesti on olemuslikult seni end määratlenud seisva ühiskonnana, mis on paremal juhul nõus laenama tehnikaid, kuid mitte perspektiivi.

Eesti riik on ühtaegu sündinud liiga hilja ja ka liiga vara. Ta on kinni jäänud suletuse horisonti, traumaatilisel väljavenitatud sünnihetke, ilma et riigile potentsiaalselt kuuluv ja kättesaadav ruum-aeg saanuks – ja saaks tänagi – täielikult avaneda. See suletus pole muidugi absoluutne ega saagi tänases maailmas olla. Ta valdab Eesti füüsilisel territooriumil, aga kontinendi ja laiemalt üleilmsete piiride avanemine on ümber defineerimas riigi füüsilisust viisil, mis õõnestab ja murendab Eesti jaoks võimalikku kontrolli enda üle. Seda kõige esmasemalt füüsilise inimeksistentsi tasandil. See, mis kunagi oli kirjeldatav ühiskonna vaikse osmoosina ümbritsevate maadega, on tänaseks muutunud inimeste massiivseks vabaks liikumiseks. Parafraaseerides Gilles Deleuze'i: isegi kinnistest, suletusele pürgivatest ühiskondadest kiirgab täna müriaad pagemistrajekte. Eestit ümbritseva keskkonna avatus kompenseerib sisemist (pool)suletust ning loob võimalusi

(ja stiimuleid) indiviiditasandi otsusteks, mis need indiviidid suhteliselt kerge vaevaga riigi territooriumilt eemale viivad. Sel liikumisel on tendents jäävusele – seda enam, mida suuremaks kasvab kontrast Eesti suhtelise suletuse ja teda ümbritseva maailma suhtelise avatuse vahel. See teeb Eesti riigi ees seisva euroopaliku aegruumiga kohanemise väljakutse väga akuutseks.

EESTI „SONDERWEG”. Liigume abstraktsustasandi võrra allapoole. Eesti on riik Ida-Euroopas, mis oma eripärastel põhjustel ei ole suutnud lõpule viia üleminekut indiviidiajastusse. Teisisõnu, Eesti, nagu enamik riike Ida-Euroopas, on jäänud toppama arengulisel tupikteel, mille suund ja sillutus in määratud mineviku kujuteldava kogukondsuse pinnalt (mis muidugi erineb ühiskonniti). Indiviidiajastu all mõeldakse siin õigusriigi kehastumist demokraatiahorisondil nii, et suveräänsust valdavad ja teostavad riigis üksikisikud, kelle autonoomia on võimu (ja kogukonna) vastu kaitstud põhiõigustega. Nii määratletud indiviidid on suveräänid selle mõiste ainsas ehtsas mõttes. Loomulikult on tegemist ideaaltüübilise kirjeldusega, mille rakendused riigiti erinevad – aga ajaloolises Läänes on võimatu leida ühiskonda, kus selles kirjelduses sisalduvat eshatoloogilist hierarhiat (mis seab ühiskonna kõrgeimaks hüveks indiviidi autonoomia) oleks võimalik avalikus ruumis rahuajal väärata ilma sõltumatu kohtuvõimu vastassuunalise, korrektiivse sekkumiseta. See hierarhia, mis sätestab üksikisiku võimu absoluutse subjektina, peegeldab loomulikult ühtlasi selliste institutsioonide nagu demokraatia, õigusriik ja isiku põhivabadused ajaloolist sõltumuslikkust. Teisisõnu, ühiskondliku arengu viljadena on nemadki määratletud läbi aja, minevikus toimunud arengute praktiliselt pinnalt, tagatud parimal juhul ettehooldprintsipi (*providentia*) õnneliku toimimisega. Need on, teisisõnu, õhtumaise tsivilisatsiooni viljad, mis vabalt võinuks olemata jääda. Selliste

institutsioonide sõltumuslikkus toonitab veelkord Ida-Euroopa riikide ees seisva väljakutse laadi: kui tahetakse oma arengutrajektoori ühitada samade *telos*'te (eesmärkide) alla, siis on neid praktikas võimalik vaid väljast üle võtta. (Alternatiiv oleks püüda neid ise orgaaniliselt „kasvatada”, aga selleks vaevalt antaks kellelegi ajaloolist aega.) Demokraatia, õigusriik ja suveräänsete kodanike põhiõigused on institutsioonid, mis neile ajalooliselt mitte-koduks-olnud ühiskondadel tuleb üle võtta sealt, kus nad on koduseks saanud. Laenajatel on vaja teha põhimõtteline valik: emmata või imiteerida. Üleminek on vältimatult embamisfaasi definitsiooniks. Imiteerimine tähendab vältimatult lahknemist mõistete sisu ja vormi vahel.

See tähelepanek asetab Eesti oludes laiemasse konteksti kaks viimase kümnendi juhtivat strateegiat riigi suhtestamiseks ülejäänud maailmaga. Need on, esiteks, Eesti positsioneerimine Põhja-Euroopa riigina ning, teiseks, katsed hägustada piire ülejäänud Euroopaga, täpsemalt püüded delegitimeerida ja tõrjuda jaotust „vanade” ja „uute” või Ida- ja Lääne-Euroopa liikmesriikide vahel. Samasse žanri kuuluvad vähem ametlikult katsed kuulutada välja mingit laadi Eesti arengueelis Lõuna-Euroopa riikide ees ning olemusliku üleoleku kuulutamine EList väljapoole jäävate mitte-lääneriikide suhtes. Siia kuulub ka sügava sisevastuoluga kalduvus teha sama valitud ELi uute liikmesriikide suhtes, pidades end paremaks näiteks Rumeeniast ja Bulgaariast, mõnikord isegi Lätist ja Leedust. Sellega keelatakse viimastele eelduse kehtimine, millele rajaneb ametlikult Eesti enda enesemääratlus: et NATO ja ELiga liitumine kinnitab kvalitatiivselt uue arengutaseme saavutamist. Kõik need strateegiad – tegelikult ühe ja sama mõttelaadi osised – on iseenesest tunnistus arengu pidamajäämisest aastatel, mis järgnesid aastal 2004 toimunud formaalsele läbimurdele. Need on tunnistus tugevnevast vajadusest kompenseerida selliste

silmamoondamistrikkidega seisakut näiva liikumisega, asetada end vähemalt näiliselt õigele poole piiri – osta juurde aega, mille otsasaamist ise tajutakse ja ette nähakse. Aeg saab „otsa” hetkel, mil lõhe end ajalooliselt Euroopana defineerivate ühiskondadega ei ole enam ühegi silma-moondamisega peidetav.

Üks põhjus selles paigallennus on 2004. aastale järgnenud paradigmuuutus: kui eelneval kümnendil tunnistati (küll vähese tagasijamisega) Euroopa Liidu kvalitaatiivset ülimuslikkust ühiskonnaehituslike standardite kehastusena, siis järgnenud kümnendi jooksul (ja kauem) on didaktiline, õppimis- ja arenemisimperatiiv üle parda heidetud. Lõhe põhimõteteliste mõistete sisu ja vormi vahel on üha märgatavam. Euroopa standarditele lähenemise imperatiivi on vaikimisi asendanud kodused sihiseadmised, juurtega Eesti oma kitsas ja suletud ajaloolises taustas, sünnipäraste omaloomeliste väärtushierarhiatega, mille jaoks lääne stabiilsust tagav tugi on lihtsalt vahend, kookon, millel puudub üha enam olemuslik side Eesti enda arengute ja valikutega. Piltlikult on Eesti märkamatuks end nihutamas haruteele, mille sihtpunkt eristub üha selgemini lääne indiviidiühiskondade jagatud *telos*'est.

Elementid, millest nüüd isetegevuslikult kujundatakse Eesti „oma teed” – ja mille üle avalikku võimu teostavad isikud alates presidendist ja lõpetades riigikogulastega käsitöenduslikult teoreti-seerivad –, moodustavad kirju kogumi, mida võiks kokkuvõtlikult kirjeldada ajaloo pärandina. Need elementid on Eesti arengutrajektoori kujundajate ja mõjutajatena olemuslikult juhuslikud ja nende koosmõju määratud elementide kombineerumise suvast. Ilma erilise katseta elemente mingil alusel järjestada, domineerivad nende seas printsiipidena *riik*, *rahvas/rahvus* ja *tururatsionaalsus*. Ükski printsiipidest ei eksisteeri ega määratle end isolatsioonis, pigem on tegemist kontseptuaalsete „tõmbekeskmetega”,

mis püüavad oma loogikale allutada ülejäänuid (mida on loomulikult rohkem kui mainitud kolm). Näitlikustades öeldut tänases Eestis: reformierakondlik poliitiline traditsioon, mis ühiskonnaarengu sõlmküsümisi ideaalis vaatlaks turuloogika vaatepunktist, ongi seda teinud ning teeb edaspidigi, nihkununa viimastel aastatel samas oportunistlikusse allianssi rahvusliku algega poliitikas, järgides nii Ida-Euroopas laiemalt täheldatavaid tendentse (Ungari jt). Rahvuslik/rahvalik (viimane täpsustus lisab tänases keelekasutuses nivelleeriva populismi nüansi) alge kogub kandepinda, kuid on poliitilisel tegevuslaval lõhestunud ja tegutseb rohkem jõustava doonori kui omaette jõukeskmena. Kolmanda elemendina juurdub – või pigem võrsud – traditsioon, mida posttotalitaarse islamiriikide näitel võiks nimetada süvariigiks. Jõustruktuuride bürokraatia näol on sel riigikalduvusel olemas laiem ajalooline sügavus, mille pretsedente võib leida klassikalistes impeeriumides. Selle konkreetse kuju ja tegutsemismalli määrab samas sõltumuslik lähiajalugu, kuhu koonduvad (negatiivsed) mälestused Nõukogude Liidust ja (reeglina teadvustamata, positiivsemad) mälestused saksapärasest *ordnung*'ist. Seda tüüpi riigibürokraatia ilmalikuks ideaaltüübiliseks apoteosiks oleks Preisimaa, kuid kasvav segunemine rahvuslik/rahvaliku algega toob sisse hilisemaid saksa motiive. Kui tururatsionaalsus pakub arheoloogilisele rahvuslik/rahvalikule algele ekspansiooniperspektiivi majanduslikul teljel, siis süvariik töötab käsikäes eksistentsiaalsete muredega ja ekspansiooni asemel huvitub kõige otsesemalt arhiveerivast säilitamisest. Eestis kehastub see jõustruktuurides – kaitsejõududes, Kaitseliidus, kapos, kaitseministeeriumis –, mis kõik oma erineval, kuid seotud moel triivivad aktiivselt suurema autonoomia suunas „riigis”, mida defineeritakse säilitamise, talletamise, „tugevdamise” jms objektina.

INDIVIIDI HORISONT. See ei tähenda bürokraatia kui laiema fenomeni ehk ametnikkonna tähtsuse alahindamist, isegi kui tema roll piirdub tehnokraatia maaletooja omaga. Sellenagi on ametnikkond *bona fide* osaline ühes kolmest euroopaliku riigi põhimõõtmest, milleks bürokraatia kõrval on õigusriik ja demokraatia. Avatus tehnokraatlikule uuendusele aitab mingil määral kompenseerida õigusriigi ja demokraatia silmapiiride olemuslikku suletust. Ka ei ole bürokraatia oma põhiprintsiibis sama kergelt vääratav ja allutatav kõrvaliste faktorite ja kaalutluste korruptsioonile kui mainitud kaks teist. Demokraatia, oma kontseptuaalselt olemusel avaliku vastutuse mehhanism, on väheläanelikes oludes äärmiselt kergesti võimu poolt manipuleeritav ja ärakasutatav. Valimiste toimumine üksi, isegi kui need on vabad, ei tähenda automaatselt vastutusmehhanismi toimimist (raha, võim jm mõjud võivad kergelt luua näilisuse, otsustades ise valimistulemuse). Õigusriik omakorda on samavõrra manipuleeritav võimu (või teiseste, nt materiaalsete võimukeskmete) poolt. Ajalooliselt alustasid tänased õigused feodaalsete privileegidena. Lääne ühiskondades konverteeriti privileegid õigusteks aastasadu tagasi – teedrajava *Magna Carta* allkirjastamisest möödub tänavu 800 aastat. Ajal, mil Inglismaa parunid võitlesid kuningas Johnilt välja esimesed universalistlikud ehk potentsiaalselt kõigile krooni alamatele laienevad proto-õigused, ja nii panid aluse õigusriigi praktilisele ühiskondlikule rakendusele, sõlmis Lembitu Sakalas riialastega oma viimase rahu. *Magna-Carta*-ajaga taasühinesime me alles 19. sajandi alguses.

Mõlemad, nii demokraatia kui ka õigusriigi horisondid ei suuda palja formaalse olemasoluga avada ruum-aega indiviidi suveräänsuseks. Eestis on õigused rangelt võttes indiviidiüleste, grupiviisiliste suveräänide privileegid, sõltumuslikult seotud näiteks rahvuse pseudo-institutsiooniga (õhtumaise riigi seisukohast vaadatult) ja kehtides riigi territooriumil

ebaühtlasel, mitteüldisel moel: vaadakem vähemustesse kuuluvate riigi *de facto* alaliste subjektide kohtlemist õiguslikul tasandil. Nad maksavad makse üldisel alusel, aga sellest ei tulene esindatus sama üldisel alusel.

Käesoleva teksti vaatepunktist otsustav on asjaolu, et ükski ülalpool lühidalt käsitletud kolmest algest ei esinda ega ilmuta autentselt indiviidi päriselt, tema kehastatavate õiguste ja suveräänsuse horisondilt.

End vaid inimese kaudu mõtestades, avades pinna ja ruumi indiviidi autonoomiale, saab Eesti riik kesta ajas ja ruumis täna Euroopas.

Vastupidi, igauks mainitud kolmest algest seab end üksikisikust ülemaks oma spetsiifilises viimase astme ratsionaalsuses: väites lihtsustatult, et „enne” indiviidi vabadusi peab olema turvatud „riik”, rahvus või (kõige healoomulikumalt, kuid praktikas poliitikute poolt üha ilmsemalt korrumpeeritav) ettevõtlusvabadus. Käesoleva teksti läbiv tees on, et end vaid inimese kaudu mõtestades, avades pinna ja ruumi indiviidi autonoomiale, saab Eesti riik kesta ajas ja ruumis täna Euroopas. Riigi tegelik tugevus on vabalt tegutsevate indiviidide võimes (ja tahtes) teda pidevalt alt-üles rekonstitueerida ehk taasluua. Eesti riigi tänane areng osutab *telos*'ele, mis langeb väljapoole Euroopat ja milles pole pikemas plaanis põli ei euroopalikel põhiväärtustel ega riigil kui sellisel – kui ta just ei saavuta mingit anomaalset arengueelist selles laadis, mida endast kujutab näiteks tuumarelva omamine Iisraeli jaoks. Lõppanalüüsis on fundamentaalne

ja määrav nn rahvuskehandi ajalooliselt eksistentsiaalsena konstrueeritud horisont. Siit tõstatub omakorda Eesti „riigimõtte” kahetine, osaliselt teadlikult varjule jääv imperatiiv: garanteerida eluõigus väliselt euroopalikule riigikehandile, mis kaitseks sisult rahvuslikku etnokehandit. Eesti riiki määratleb selline riigimõte väliselt kehana newtonlikus riigi-/rahvuskehandite maailmas, milles ideaalis riigikehade gravitatsioon ei tohiks suuruse järgi

**Riigimõte Eestis on
ikka ja alati vähem
kui liidetavate summa.
Teisisõnu,
oluliste liidetavate
väärtust alahinnatakse
süsteemselt.**

varieeruda (kõik on võrdsed), aga praktikas muidugi seda teeb. Mis omakorda loob vajaduse liitude ja liitlaste järele. Paradoks, et Eesti suurim liitlane ning riigi vabaduse ja julgeoleku garant USA ei kujuta endast läänelikult võttes „rahvust”, riigimõttes ei registreeru. Nii otsime enda rahvuse elujõule kaitset formaalsest riigilooikast, mis on õhtumaine ja lääneeuroopalik, jagatud lääneriikidega, aga praktika on ehitatud maailma-, ühiskonna- ja inimesekäsitlusele, mida Eesti sisuliselt jagab Ida-Euroopa riikide ja teiste (vara) modernistlike ühiskondadega. Viimaste üht apoteoosi näeme, taas paradoksaalselt, Venemaal.

Selline hübriidne havi-luige-vähi riigikonditsioon, mille alged kisuvad eri suunda ja mille üks horisont kompromiteerib teisi, ei ole pikas perspektiivis elujõuline. On tõenäoline, et kasvavate kriiside ajastul loeb Euroopa end kriitilisel hetkel taas kaheks: vaba maailm ja kõik

ülejäanud. Konsolidatsioon on jõud, mida meil on kerge alahinnata. Ohtlikud tänase riigikehandi jaoks on aga ka sisemised arengud. Kuna indiviidi horisont on süvariigi ja rahvuse omade poolt üha tõrjutum, kui mitte ka täiesti välja surutud, tähendab see, et inimesed otsivad eneseteostuseks, vabaks ja inimväärseks eluks väljapääse. Samu deleuzelikke pagemisjooni, millest oli juttu eespool. Sisemine surve indiviidihorisondile kompenseeritakse müriaadi individuaalsete otsustega Eestist lahkuda. Nii lekib Eesti kõige teo- ja otsustusvõimelisemaid inimesi, kes enamasti on pigem noored kui vanad. Staatiliste, üha alahoidlikuma ja konservatiivsemate oludega lepivad kergemini vanemad inimesed. See omakorda määrab riigi edasise ruumaja parameetrid, kitsendades valiku- ja variatsioonivabadust veelgi, alates küsimustest nagu kooseluseadus ja lõpetades ühiskonna võimega lõimida uussisserändajaist pagulasi. Samad pinged väljenduvad muuhulgas Eesti erakondade sisedemokraatia debattides, mis puhkevad viimastel aastatel üha tiheneva regulaarsusega. Tegemist pole mingi organisatsiooniteoreetilise nüansiga, vaid reaktsiooniga, mis tõukub sellest samast **riigisurve**st indiviidihorisondile. Erakonnad, kes peaksid olema demokraatliku ühiskonna kohanemismehhanismid, vajadusel ventiilid, vajadusel meislid, täidavad Eestis hoopis teisi, korporatiivsemaid ning demokraatia ja õigusriigi vaatepunktist alamt sorti funktsioone. Nad legitimeerivad *status quo*'d. Konsensusimpulss, millega püütakse sisedemokraatiadebati ja poliitilise klassi vastu suunatud kriitika valusat nõela välja tõmmata, on Eestile kaugelt liiga vara peale surutud. Erinevalt näiteks Soomest, kus konsensus otsitakse juba poliitiliskultuuriliselt toimiva demokraatia ja õigusriigi horisondilt.

Riigimõte Eestis on ikka ja alati vähem kui liidetavate summa. Teisisõnu, oluliste liidetavate väärtust alahinnatakse süsteemselt.

ALALHOIDLIKKUS PÄRSIB VISIOONI.

Eesti riigikorraldus orienteerub ruum-aja ahtruse – minimaalse ekstensiooni – printsiibile, mida võib võtta alahoidlikkuse aluspõhimõtte ühe kehastuse või definitsioonina. Valdkonniti selle modaalsused erinevad, aga kehtib läbiv seaduspära: hoidutakse võimaluste mõõtmestiku avardamisest. Põhjuseks eeldatavasti soov „maandada riske” ehk piirata eksponeeritust haavatavusele. Omaette põhiväärtuseks seetõttu on igal tasandil midagi, mida võiks nimetada kokkuhoiuks (majanduslikus, aga ka laiemas mõttes). Tulemuseks on riigikorraldusse sisse ehitatud (tihti varjatud) piirid uuendusele, paindlikkusele, visioonile üldse. See omakorda kahandab progressiivset riigi kui sellise kohanemis- ja arenguvõimet, tähendades tema asukate jaoks tegevusruumi, mis on enamasti väiksem võimalikest, kindlasti piiratum võimalusist, mis võiksid avaneda riigi ruum-aja järkjärgulisel avardamisel.

Alustagem majandusest, kus kvintessentseks näiteks on riigilaenu võtmise välistamine ilma igasuguse avaliku aruteluta, seda ideoloogilistel kaalutlustel, mille juured (nagu tihti muugi puhul) on mingit laadi moraaliinstinktis, mis poolautomaatselt tähendab kogu teema asetamist väljapoole ratsionaalse debati piire. Teisisõnu, igaüks, kes tõstatab küsimuse laenuvõtu võimalusest, ükskõik kui diskursiivselt – ehk paljast soovist kaaluda poolt- ja vastuargumente –, asetab end vastuollu millegagi, mis toimib kõrgema instantsi tõena ega ole sellisena avatud ratsionaalsele kaalumisele. See on paradoksaalne oludes, kus kapitalismi kui majandamisvormi on sisse programmeeritud kasumlikkuse eeldus, mis omakorda loob põhja krediidi institutsioonile. Kasumieeldus, ettevõtluse mingit laadi ekspansioon on see, mis muudab krediidi mõeldavaks. Maailm, milles me individuaalselt elame, eeldab krediidi institutsiooni ammu automaatselt. Ometi on riigina samale temaatikale lähenemisel tee

peal ees peaaegu alateadvuslik tõkend, mis praktiliselt välistab laenamise kui kapitalistliku majanduse võtmeinstitutsiooni tunnustamise. Iseenesest mõistlik rahvatarkus „võlg on võõra oma” tõlgendub mõtteviisiks, mis oma orientiirid saab kaine kaalutlemise asemel milleltki eba- või isegi irratsionaalselt. Irratsionaalne oleks ju mingist proto-protestantlikust moraalkoodeksist tulenev veendumus, et võla võtmine on riigi jaoks kuidagi väärtuspõhiselt taunitav, et riigi rahaasjad peavad alati olema ürgses aktiiva ja passiva tasakaalus, nagu oleks riik ettevõtte, mis ikka ja alati peaks valmis olema oma tegevuse lõpetamiseks soovides, et see juhtuks võimalikult korralikult ja viisakalt.

Ebaratsionaalne oleks teiselt poolt hirm, et võetud laenuga ei osata midagi peale hakata, mis end ühiskondlike kasudega ära tasuks. Selline iseeneslik visiooni- amputatsioon eeldab totaalset usu puudumist riigi kalkuleerivasse võimekusse – mille olemasolu teiselt poolt püütakse retooriliselt kinnitada ja reklaamida paljudes teistes (tihti marginaalsetes) sfäärides nagu seda on riigi e-tegevus või ELi abirahade majandamine. Mõlemal juhul näeme riigi ruum-aja, mänguruumi piiramist lääne normiga võrreldes. Praktikast tähendab see poliitiliste tegijate endi järkjärguliselt suurenevat vabatahtlikku silmaklapistamist tulevikuväljavaadete suhtes, viimaste tahtlikku sulgemist või vähemalt mitte-näha-tahtmist. Sellise tendentsi üsna perfektne peegeldus on olnud 2015. aasta väljavenitatud koalitsiooni-kõnelused, mille *ultima ratio* näis olevat Eesti riigi ja tema asukate defineerimine kinnise ekvilibriumina, mida valitsused peavad säästlikult majandama seni, kuni talle on antud põli kesta.

Teine ja ohtlikum näide riigi ruum-aja ahtusest avaldub kodakondsuspoliitikas. Süüvimata detailidesse – kindlasti on olnud võimalik teha ratsionaalsemaid valikuid kui need, mis meid siia on toonud –, on Eesti lubanud ligi veerandsaja aasta jooksul oma piires püsida „muulaste” kogukonnal, mille suurus on umbes

29 protsenti rahvastikust. „Muulase” definitsioon on impulsilt kogukondlik. Loomulikult võib öelda, et venekeelsetel on alati isikliku valikuga võimalik lõimuda Eesti riiki – aga see lõimumine ei käi otseste õigusriigi ja demokraatia horisontide kaudu, vaid läbi eesti *rahvuse* primaarsuse tunnistamise filtri.

Seotud teema on sisseränne, uus ajaloolis-eksistentsiaalne probleem Eesti riigi ees (kui ka mitte ühiskonna ees, sest

**Tarkust kogutakse
tükkikaupa, aga
selle mündi teine pool
on üldistamisvõimetus,
millest omakorda kasvab
valdav visioonivaegus.**

isegi 500 sisserändajat aastas oleks kaduvväike arv muutmaks ühtki baastasakaalu), millest tulenevate pingete maandamine peaks olema iga riigi tulevikku heaperemehelikult suhtuva valitsuse üks esimesi prioriteete. Vähemuspoliitika „alalhoidlikkus” avab hoopis uuel pinnalt Euroopa põgenikekriisi ja perspektiivi, et Eestissegi saabub lähiaastail tuhandeid pagulastest uusasukaid. Riigipoolne lähtealuste ülimalt restriktiivne, piirav tõlgendamine on kodakondsuspoliitika ja edasise sisserände probleemid eos sidunud. Uussisserändajaid ei soovita, kuna Eestis on niigi palju „muulasi”. Teiselt poolt hakkavad „muulased” ilmselt kiivalt jälgima ressursse, mida hakatakse kulutama uussisserändajate lõimimiseks. Eesti riigi ees seisab eksistentsiaalne väljakutse, mida seal ei pruugiks olla varasemate ratsionaalsemate valikute korral. Muuhulgas pole endale antud aega ettenähtavate väljakutsetega kohanemiseks. Nähes põgenikes eesti rahvust ohustava sisserände uut lainet, on Eesti

viimase paarikümne aasta jooksul asüüli andnud vaid käputäiele meist erineva kultuuritaustaga inimesele. Tulemuseks asendus ühiskonna õpikõver – *learning curve* – 2015 püstloodis seinaga. Ühel tasandil oli kasutamata jäetud kohanemisvõimalus poliitiline viga, ettenägemisvõime defitsiit. Teisel tasandil näeme vana struktuurset probleemi uues kuues: Eesti mineviku anomaalne ulatuvus olevikku mitte ainult ei komplitseeri valikuid, millest sõltub tulevik, vaid painutab kogu riigi trajektoori suundades, mida 1991. aastal oli võimatu ette näha, mis aga võib pikas perspektiivis olla risti vastupidise mõjuga sellele, mida riik püsimiseks vajab. Juba nüüd näeme avaliku arvamuse survet individitasandi valikute ja vabaduste ahenemiseks, mis ilmselt tõlgendub poliitilisteks dividendideks sobiva programmiga erakondadele. Iga samm „eestluse” defineerimiseks mitte inimesuse, vaid eksklusiiivse, tahtest sõltumatu erinevuse kaudu on muuhulgas samm eemale sellest loomulikust solidaarsusest, mida me peame lootma lääneliitlastelt.

Murettekitav on näha selle tendentsi töötamist ka n-õ varjudes, painutades ja väänutades mõtteviise mujalgi kui poliitilise spektri äärmuses. Üheks näiteks on presidendi katsed legitimeerida muuataalist sisserännet instrumentaalselt, laadis „kui aktsepteerime, et meid kaitsevad mustad (viide geneetilisele varieeruvusele USA sõjaväes), siis peame neid aktsepteerima ka oma ühiskonnas”. Töötab see või mitte, kuid selline argument oma primitiivses utilitarismis on üdini väär ja eemaldab ühiskonda veelgi väärtuspõhisest lõimumisest Euroopa ja laiemale Läänega. Muidugi, palju hullem on see pealtnäha normaalsusena aktsepteeritud olukord, kus kaitsejõudude ohvitserid, kaitseministeeriumi ametnikud ja erakonnapoliitikud võivad endale lubada avalike bioloogiliste rassieristuste tegemist kontekstides, mis puudutavad Eesti enda kodanikke (kelle endi seas juba ammu on „mitte-valge” nahavärviga inimesi).

Kolmanda mõõtmena lisandub Eesti „riigimõtte” kui sellise aladefineeritus või lausa defineerimatus. Kõige kõrgemal tasandil tehtud avaldused Eesti riigi edasisest kujust ja sisust on hämaralt amorfsed: nii enam edasi ei saa, riigi-reform tähendab uut suhet kodanikega jne. Praktikaks koorub siit vaade riigile kui majapidamisele, mis taandub omavalitsusdarwinismile: elama jäävad suuremad kooslused. Probleemid, nagu ääremaastumine, väljaränne, sisseränne laotuvad nii esmajoones ja määravalt turuloogika poolt defineeritud pinnale. Puudub ühiskondlik loogika – isegi rahvuslik –, mis suudaks loetletud probleeme poliitika tasandil sisuga täita. Vastuseta on küsimus: Kuidas tahab Eesti ühiskonna kaalutud konsensus näha riigi tulevikku selle terviku ja osade ühtsuses?

EESTI TULEB MÕELDA LÄÄNDE.

Olulisim väljakutse on mõelda Eesti Läände. Poliitikute seas ei ole puudust nendest, kes mõtlevad Eestisse Euroopa peegeldusi ja tõlgendusi jupikaupa, erinevate nurkade alt. See tegevus asetub oma katkendlikkuses põhimõtteliselt samasse kategooriasse nagu meist veidi idas asetatakse läänelike institutsioonide ja praktikate nimetuste ette täiendeid, mida põhjendatakse kohaliku konteksti eripäradega. Hullemad on katsed selliseid peegeldusi reeksportida tagasi Euroopasse, olgu selleks healuriigi kriitika või bioloogilised rassiteooriad.

Eestis ei ole viimase 15 aasta jooksul olnud ühtki poliitikut, kes suutnuks veenvalt asetada Eesti kui terviku Euroopa mõttelisele kaardile, leida talle seal oma koht. Piiratumal ulatusega visioon on ehk tosinal, neil, kes on kauem viibinud Euroopas, peamiselt Brüsselis ning sealtkaudu omandanud mingi arusaamise Euroopa mastaapidest ja mõttearhitektuurist. Euroopa maaletoomine on takerdunud 1990.–2000. aastate Euroopa Liidu kandidaatriigi modaalsustesse. Poliitiline diskursus räägib endiselt tehnokraatlikust

moderniseerimisest, nägemata struktuur-seid, sisseehitatud defekte riigiehituses, mille mõju pärsib üha enam uuenemist ja õõnestab riigi aluspinda kui sellist. Kusagil eelmise kümnendi keskpaigast, aastate 2004–2007 vahel, jäi riigi kell piltlikult öeldes seisma – kui mitte ei hakanud tagurpidi tiksuma.

„Riigimõtte” jääb meil valdavalt induktiivseks, leppides piiratud lähtekohtadest tõukuvate arutlustega, mille akumulatsioon ei ole mainimisväärtet lisaväärtust. Iga arutlusega kasvab liidetavate summa, aga kvalitatiivset edasiminekut ei toimu. Domineerivad kaks suunda: ajalooline sotsioloogia ja rakenduslik õigusteadus, mõlemad katsed varjatud *agenda* või impulsiga kas korregeerida laiemate sfääride liikumisi – tõlgendada meile sobivalt rahvusvahelist õigust – või vähemalt luua Eestile väliste ja ajalooliste toetuspunktide illusioonid, mis oleks vastuvõetavad tänase riigikonsensusse enesekuvandi jaoks.

Eesti „riigimõtte” liigub pindmiselt ja küljelt küljele, krabi moel. Niipalju kui temas on kumulatiivset, seisneb see üldjuhul hüpetes ühe tsitaadi juurest järgmise juurde, akadeemilise tõsiduse ja tõsiseltvõetavuse saavutamiseks. Palju bürokraatlikust riigimõttest pole oma sügavamatest ja laiematest eeldustest üldse mitte teadlik. Siia kuulub 99 protsenti riigireformidebatist.

Tarkust kogutakse tükikaupa, aga selle mündi teine pool on üldistamisvõimetus, millest omakorda kasvab valdav visiooni-vaegus. Vene anneksioonile kaotatud poolsajand on veninud äraootamise kolmveerandsajandiks. Tükikaupa kogutud tarkusel pole innustavat jõudu, küll aga seob ta tõhusalt kõigi osaliste käed nivelleerivasse konsensusse ihalusse, kus kõik on tükikeste kogumises väikest viisi osalised ja keegi pole süüdi selles, et koos ehitatud torn kõrgemate sfäärideni ei küüni.